

տուածին անխառնութիւնը՝ ըստ
պառնալից ձայնով կ'որոտայ
զեպէր Բուզղզանն։

« Գոյում եմ երկին և երկրէ դե-
մաց »

Դու անարդար ես, ո՞վ կ'որոշ տու-
տուած :

Նա լռեց . . . Իսկոյն իրաւաբ. պա-
տանքն :

Բուզղզանն թապակէր զլուսը խո-
նարէնք

Միշտ էր Գեորգի : Եւ խեղճուկ սոված
Անթրիսն ստալ այն իջորդ և մեծ
Փարէ նկան էր փոշուէ ընկած . . . »

Այս գեղեցիկ բանաստեղծու-
թեան՝ կը յաջորդէ Լէօի ԺԼ՝
գարուէ Հայոց գրականութեան
պատմութիւն : Գրադարը կը
պատմէ Աւետիք պատրիարքի
օրով պատահած համարիւն աղ-
ցիտ միջոց տեղի ունեցած ա-
րեւանահեղութիւնք, հալածանք,
աքսորութիւն, նահատակութիւնք
որոնք հեղինակը ըստ Լէօի Ժս-
մանակին տգիտութիւնը կը հա-
մարուի :

ՏԱՐԱՋ. — (10-14) Ի. Շահ-
ագիզ կը շարունակէ Ռ. Պատ-
կանեանի վրայ գրած « Յիշողու-
թիւններ » : Մեք համար, ինչ-
պէս գրած ենք նախորդ « Բազ-
մաժէպ »-ի մէջ, սա « Տարաբ »-ի
ամենէն ուշագրտաւ յօդուածն է :
Գլխաւոր յօդուածներն են .

« Մասիս Գ. Մոնոստիանց . —
Գեորգիայի Հայ առանդաութիւնը »
— Նոր-Ջուղա Տ. Թ. Արքայրեանց :
— Զ. Գ. Զարահայեան : — Երեք
Ժուէ Կոմս Լ. Տոլստոյ : — Քրիստոս
յարեան չըրանտ զանէ : — Արքայ
Ափիս Ա. Խառնակեան » :

Նոր Ջուղայի աշխարհագրա-
կան նկարագիրն համառօտ է :
Յօդուածագիրը ցոյց կու տայ
ինչ հայ գաղութի նարդիկ գոր-
ծունէութիւնը . հասարակաց
գրեթդմանը կը նկարագրէ և մա-
հարաններու զանգուկներու
նշանակութիւնը կը մեկնէ :
« Երկրագործական »-ի (Թիւ 12)
պատկերներն՝ խնամքով տը-
պուած են, մանաւանդ « Քրիս-
տոս յարեան »-ի մանկիկ հեր-
մակիկներու խումբը : Հայկա-
կան պատկերներն են, Խոր Վի-
րապէտ, Շուշիի Փարիս տակ ա-
նուամբ քարայրը, Ճալէթ վան-
քը, Նուսիթի Ս. Սեդէշ վանքը,
Թերթիւն գրեթեան համեմատ :

Խոր վիրապը որ ազգիս որբա-
վայրերու ամենէն պաշտելի
ուխտատեղին էր, այժմ այն
արազան մագնիսէն միայն մի
քանի գեղջուկներ կը ձգուին .
քաղաքացին՝ կը հասկցուի « Ին-
տելիկան »-ին, նոյն իսկ մա-
ցիկ են իրենց լուսաւորչին
խնկելի հանգստարանը : Սա եւ-
րոպական յառաջագիտութիւնը
հայուն զլուսն ինչ չնայեալ .
հիկ յեղաշրջուցներ կը պարզե-
ւէ !! Կատարէ կրօնականը, տա-
պալէ ամէն կրօնական գգա-
մանը, եղար կատարեալ ինտե-
լիկէնտ . . . — Պ. Ա. Խառնա-
կեան այդ նորափթիթ բանա-
տեղծը, որ ժամանակին ժանտիթ
է իր գուարթի երգերով, այժմ
անոր քնարը սկսած է մեղամաղ-
նատ թրթռումներով յուզել իր
ընթերցողները, իր « Արագի ա-
փին » երգով յուսահատութեան
մէջ խառնած պառնաս մը կ'ե-
րեւայ : Բայց այդ նոր ու կրօն-
վամբ բանաստեղծէն կը սպա-
սենք լսել պառնասի քնարին
զուարթ ներշնչանքութիւն-
ներն :

ՄԵԱԿ. — (Թիւ 43-88) « Ար-
րակօթեայ զրոյց »-ով լրագիրը կը
յուզէ աղքատին, թշուառին
օգնելու պարտականութեան
խնդիրը : Հայուն աղքատները
շատ են, ինչպէս կարելի է ա-
նոց օգնութեան հասնել : Բայց
միթէ ազգին մէջ անապարք
հարուստ շնորհքն կը զեւ-
նոսին : Հայ ազգիային բոլոր
աննշ քար կուծքը կը կոծէ . .
Լրագիրը յաջորդ պրակով կը
պարզէ ազգին ամենէն արտա-
ւոր, և ամենէն զարչ եական
պատկերները . լրագիրը իրա-
ւամբ կը զարկած անոնց ա-
պաշտօն հեղինակները : Բայց
երբ հոգեւապետները Տէլլայեան
գերեզմանը առաջնորդուին
որդաշունչ աստիճան կը յանձ-
նեն, այն ատեն միթեարթ պա-
տապխանատուութիւնը որսն
վրայ կ'իջնայ : (46) Տեղեկու-
թիւն կու տայ հանգուցեալ Լուի
Մէնտրոն մասին, որուն վրայ
գաղղիական թերթերը երկար-
րէն գրեցին : Հանգուցեալը Գաղ-
ղիայ հիւսուսուրց տաղանդաւոր
գեղեցիկ գրչինքնէն մին էր :
Իր գերթիւղական և իմաստասի-
րական պաշարը հեղէն մատե-

նագրութեան հոսկակաւոր զուեւ-
ներէն քաղեր է : Revue univer-
selle (1901 N^o. 13) Մհնաթ
համար կը գրէ :

« Այս քակաթիւ խորհուրդ, այս
ազատ ոգին, որուն համարը արտա-
եղծին չաւասարթը, միանգամայն ե-
ղաւ դիտուն մը, բնաստեղծ մը,
նկարիչ մը, հմուտ մը, փխրափա-
յական դազափորներու պատմիչ մը » :

Հանդիսին ընդարձակ կենսա-
գրութեան թարգման չենք ըլ-
ներք : Վերայիշեալ մի քանի տո-
կերէն, (47) Վ. Արծրունի կը
խոստատակէ այն սուտ լրերն,
որով միամտ հաստաւանութիւ-
նը կ'ուզէին խաբել, բեցով որ
Կուշի մէջ Հայ բժիշկ մը մազ-
նիտական քունով հրաշքներ կը
գործէ . կը բժշկէ թագախա 30
տարուան կոյրեր, 40 տարուան
անգամալըյծներ . գիտնոց հա-
մար այսպիսի լուրեր շատ ծի-
ծաղելի են, բայց կան աղէտներ
և խաւարածիտներ, որոնք այս
պարագաներու մէջ շուտարեւով
կը սխալին՝ նոյն հրաշագործը
բիկինքէն ընկած հագի մը
ենթադրելով : Այսպիսի միջնա-
դարեան խեղկատակ խաբեա-
յութիւնները կը տապալէ Վ.
Արծրունին իր հետազայ տո-
ղերով :

« Հիպոթեզով նարաւոր է բժշ-
կել միմիայն այնպիսի հիւանդու-
թիւններ, որոնք իրմը ներքին բոր-
բորում չէ, այլ միայն նրանց գոր-
ծունէութեան դազաբուծ » :

Բժիշկը կ'ուզէ ըսել որ « Հիպ-
ոթեզով »-ի կարելի է բժշկել
այն ջղային հիւանդութիւննե-
րը, որոնք հնացած չեն, այլ
յանկարծակի պատահեր են և
գործարանայ առժամանակեայ
անգարծութեան հետեւանքներ
են : (33) Այս թերթէն լրագիրը
կը սկսի Ցովաժի կաթիլիկոս
Արքեպիսկոսի կենսագրութիւնը :
Արքեպիսկոսն Հայ եկեղեցական
դաստապարգին մէջ ԺԼ գարու ա-
մենէն աիտար գործիչներէն
մին ըլլալով : Լրագիրը իր մի-
շատակ հանգուցեալի մահուան
հարիւրամակին՝ ընդարձակու-
րէն ընթերցողաց կը ներկայա-
ցընէ անոր գործունէութեան
պատմութիւնը : Եօդուածին ա-
ռաջին մասով՝ վերկերանց կը

յիշատակուի Հայաստանի վրայ պարսկական և արաբական արևմտալատին սուրբ հին ներգործութիւնը Ռիթի Գուսէթի Բէկի և Պարսապի մէջեթեան գործը կը շարունակէ (54) Եւ շարունակուի կենսագրութիւնը . կը կարգաւք Պարսկի անգնաթ բըռնալիս թննէն ազատութեան գործին համար Գանձապարի կաթողիկոսներու եռանգուն աշխատութիւնը . այս սուրբ գործին իշխմանը պախարակելի անմիաբանութիւնը ցոյց կու տայ : Գանձապարցիք Հնդկաստանի և Կոր Զուղայի աշխուական և հարուստ զաւարդարը կը յաւելցին ազատութեան գործին ձգելու : (68) Մեծն Պետրոսի շնորհիւ՝ Պարսկահայիքէն շատերը Ռուսաստան կը գաղթեն : Ամբողջ Ռուսահայոց առաջնորդ կը կարգուի Արղուսթեան արքեպիսկոպոսը . առ կայսերական պալատան համարելիք անձ մի կը դառնայ , և Գիւժանէն Լալարեան ազգին մեծ բարերարը , իրեն աշակիք առնելով , կ'աշխատի Պարսկահայոց ազատութեան գործին : (67) Ռուսաց աշխարհակալութեան ուժը կը ներգործէ և Ղրիմէն 1778ին Դոմի ափերը կը փոխադրէ 13 հազարէն աւելի գաղթականներ , որոնք մէջ բազմաթիւ հայեր կային : (69) Հայոցն գաղթականութիւնը տարածեցնելու էր : հայ գաղթականը իր ծննդավայրի տիրով կը տանդուի . օտարութեան մէջ նա թշուառ ու լքեալ է . բայց անձնանուէր հոգեւոր պետ մը Արղուսթեան գանձիք կը միխթարէ : Ռուսաց եկատերեւն կայսերական հիշեն գաղթականաց համար շատ առանձնաշնորհներ կը ստանայ : Առաջնորդը իր հօտին կառավարութեան համար կարող կ'ըլլայ եկեղեցիներ կանգնել , աւանք նկիթապէս օգնել , քաղաքական և հոգեւորական դատաստանարաններ բանալ , միով բանիւ մսէն ջաքի ի գործ կը զնէ և անոնց դառն լիճանը կը քաղցրացընէ : Բայց նոր նախ իշխեալն կը գաղթականներու ախար անապատը գաղափարը կու տայ . գաղթականութիւնը

իրեն Մովսիսէն կը պահանջէ Ղրիմի գեղեցիկ տեսարանները , քաղցը ջուրը ու նուազող բնութիւնը . Ս . Խաչ Ամսթը : Արղուսթեանց գաղթականութեան մասին Ղրիմու սոխ ու սխտար մուգընելու համար , նոր նախ իշխեալն մէջ կը կանգնէ Ս . Խաչ անունով վանք մը ու կը հաստատէ վարժարան և տղարան և զրքեր ճրատարակելով , իր սկսի գաղթականութեան մասուր զարգացման աշխատելու եղանակ և հնդկահայ հարուստներ Արղուսթեանի բարոյական գործին նիւթապէս կ'օգնեն : (71) Ռուս թրքական պատմագիր 1789ին տեղի կ'ունենայ . Տաւրիայ իշխան Պատեմիկինը թրքաց ձեռքէն յաղթարարք բերեցին , կը յափառակէ . հայութիւնը կ'օգնէ այդ հայապէր իշխանին , որ Արղուսթեանի մեծ բերելակմէ է . պատերազմի մէջ Արղուսթեանը իր զաւակներէն չի բաժնուի , նա միանգամայն պահպանու հրեշտակի պէս օգնութեան կը հասնի թշնամայն վրէժառու որին տակ նա հաստակուող հայութեան : Արղուսթեան ժամանակին լուրջ և սիրելի գիւտնադէտ մըն էր . իր անձնին մեծ և եռանդուն ջանքն կ'ըլլայ անկախ իշխանութիւն մը յաւելոցընելու . զինքը պաշտող Պատեմիկին իշխանը , կ'աշխատի այդ գործին , սակայն բարեւեր իշխանը 1791 թուականի Հոկտեմբերին վախճանելով , ազգիս անկախութեան բախտին անիւք նորէն կը խորտակուի : Արղուսթեանի քաղաքակները ջրատուած կ'երեւին , բայց եկատերեւն թաղու հին՝ ի մայրական գիւտեմէն , արտաքին հայութեան յոյս կը ներշնչէ : Արղուսթեանի շարունակէ իր գործը : (79-88) Շնորհիւ Ռուս և Թուրք պատերազմներու իշխալիւն և կիրիայէն Ակերմանէն , Քովկասէն և Բնեդերէն դէպ ի նուազ Գուրոսապի քաղաքն կը քաղցիկ շատ մը հայեր : Արղուսթեանը այդ գաղթականութիւնը իր հովանաւորութեան ներքեւ կ'աւանդէ : Ռուս տերութեան համար աշխատանքը հայ գաղթականութիւնը անգին գանձ մ'էր .

և որով արժանի մսէն խնամքի : Արղուսթեան անկախ տերութեան գաղափարով կը խանդավառէր : Իկատերեւն բարեկրթ կայսրուհին առաւանձնեւթեամբ , իր փափագը մերջապէս կ'իրագործուի . նոր գաղթականութեան համար Գուրոսապի կողմերը կը շինէ Գրեգորիպոլ աւանամը քաղաքը : Եւ զրէ Մշակի նա (Արղուսթեան) .

« Մեծ նահոյրով օրենց նոր քաղաքի հիմք և զոյութիւն ստացաւ յայոց Գրեգորիպոլ քաղաքը : Այդպիսի քաղաքը Եկա լին կատարուած : Ռուսաց կառավարութիւնը տալիս 46,781 ռուբլի 72 կոպէկ 325 տուն շինելու համար , 37,400 ռուբլի և կեղեցի և վանք , 15,000 ռուբլի էլ ատոմորդարան շինելու համար . քաղի գրեմիկ՝ տասն տարով ժամանակով փոխ արքիս 10,000 ռուբլի խաւովներ և շաղպ շինելու , 2000 ռուբլի արհարաններ և քաղիմներ շինելու , 23,000 ռուբլի՝ տաւար և այլ նարկաւոր բանեղանքու և 30,000 ռուբլի էլ՝ առեւտուր ծաղկեցնելու համար » :

Այսքան պարգեւներէն զատ , Ռուսաց տերութիւնը այդ գաղթականութեան պետ Արղուսթեանը ստուակ պատուականներով կը պատուէ : — Ժամաւ նախուստ մսնէն տաք խոյրին էր հայութիւնը օտարներու լուծէն ազատելն , այդ գործին համար հնդկաստանի Եմարեւան հարուստ անխաղաղուր և Ղարապաղի մէջեթները շատ կ'աշխատին . բայց ի զուր , յոյսերը շատ խաբուսիկ կ'երեւին : — Էջո ներկայացընելով Արղուսթեան կաթողիկոսի կենսագրութիւնը , հայոց պատմութեան հետաքրքրական էջերէն մին նկատողութեան առած է . մենք համառօտակի յիշեցինք իր այդ ընդարձակ կենսագրութիւնը , որ զեռ կը շարունակուի : « Մշակ » ի յոր մսնէն հետաքրքրական յօդուածէն զատ , կը գտնենք (53) Հանգուցեալ Հ . Գ . Զարհանապիւնի վրայ « Ռազմապէս » ունէ քաղաւաք կենսագրական տեղեկութիւններ և իր կողմէն արուած գեղեցիկ դրական խորհրդածութիւններ :

ԱՐՏԱՍԱՀՄԱՆԻ ԹԵՐԹԵՐ

ՀԱՆՂԵՍ ԱՄՍՕՐԵԱՑ . — (Թիւ 3, 4) Հանդէսիս երկու պարկները կը պարունակեն հետեւեալ յօդուածներն .

«Նաիրի Ուրարտուի պատմութիւն — Յ. Վ. Սամատյանի . — Բեառն Տ. Վ. Յ. Թորգոմանի . — Եղիսարթիւ պալատի դիւանարանը չի նկատուիր Յ. Ամիգի . — Եղեկայ Գեղի . Թորգ. Երազմութիւնը . — Երկրաբանական ուսումնասիրութիւններ Գաւառական քառեր . — Զարբը Դարկի . Զարուհիականութիւն ինչ զայն . — Հայերէնի մէջ օտար բառերի խնդիր . Վ. Միլի . — Լուսնայ չ. Գ. Գալի . — Քաղաքական տեսութիւն » :

Բէառնի կենսագրութիւնը գիտուն բանասէր Տ. Վ. Թորգոմանի օգնած էր հրատարակել հանդիսի 1898 տարւոյ դիւանարանը . որուն շարունակութիւնն է ներկայիս այս երկրորդ մասով յարգ. բովիկը ընթերցողաց կը ծանօթացնէ Բէառնի բովիկական երկու հեղինակութիւնները . զոր իրաւամբ կը դրուատեն . Ուշագրաւ են Բէառնի եւ Վե. նեպոլի Միլիթարեանց միջեւ եղած խղճականութիւնը . կենսագրութիւնն ինչ որ կ'երեւի Բէառնի ազգին մէջ բովիկական ուսումնարան տարածելու համար զուտ սեր մ'ունեցեր է . եւ ոչ հեղինակ մը . այլ ազգին օգտակար ըլլալու նպատակով իր գեղեցիկ գրքերը հրատարակած է :

ԺՈՂՈՎ. ՀԱՄԱՐ . — Տարւոյ մայիսի մէկէն փարիզու մէջ լոյս տեսաւ « Ժողովուրդին համար » ամսագրի ամսական հա-

յարթիւնն . հետեւեալ զուտ ազգային յօդուածներով .

« Ժողովուրդին համար Մ. Մ. — Հոյս քիչդ Գ. փառնակ . — Դարաւորիկի տարի . Լ. Արսման . — Դիւցազնորէն Ա. Երմանան . — Դար հազիւն Չ. Վարդանան . — Դէպ ի լիզիզուր Ս. Գարիկիսան . — Հայաստանի Վ. Տիրանան . — Հայուն ախտաբանութիւնը Տօր. Գ. Ժօրիսան » :

Խմբագիրներու անուններէն ոմանց մանաւանդ Ս. Գարիկիսանի զանաւոր չէ . Ժամանակէ մ'ի վեր այս նոր գրիչները առաւել պէս կը փայլին լրագրական փշոտ կրկնէն մէջ . ուրիշ ենք որ այդ պարունակը այժմ կը խոտանան անձնական զոհողութիւններով . կանոնաւոր կերպով հրատարակելու այս նորակերտ թերթը . Այս խոտանմը բացորոշ կը յայտնէ այդ երկտասարդ գրողներու մաքուր ու զովելի զաղակտրու խմբագիրներէն ինչ կը զեն .

« Մեր ժողովին ներքին կեդուրէն , մեր բարոյական ողբով ապականութիւններուն լանդեզ զգուշաւոր լուծիւն . մը չլիտի ունենալ . Մեր հիշք միտական ու դրական պիտի ըլլայ միտգամայն . Վե. Բանտիւնի շնորհը ապագայի պիտի թաղի , առանց բարբերու այլաւորութիւն դէմ չգոր ողորմի մը . Դիւանիս , մասնաւոր , արամբանն . իսկ փառնակի ժողովուրդ , արիւնքիւն եւ առնպէս ապրիլու պատրաստի իսկ անտար քաղաքացիական առաքելութիւններու պարտականութիւնը ստեղծել իսկ նախնիքն մէջ . — ահա մեզ առաջարկող էական մտանդութիւններ » :

Այս գեղեցիկ ծրագիրը « Վա-

լուան Հայն » հանդիսի կիրթ եւ ազնիւ լուրջ եւ արամբան ընդօրինակութիւնն է . Ասիկց մեր ընթերցողք կրնան զուշակել « Ժողովուրդին համար » ի զովելի նպատակն : Պարուն խմբագիրներն կը խոտանան իրենց անաչառ գրութեանց մէջ առնուլով թեան պատճառ չի տալ . կը խոտանան իրենց համակրութեան արժանացնել ըտրոտն կողմ ու անշահախնդիր գրիչները . — Այս թերթին ամեն յօդուածները աշարհութեամբ կարգաւորվ . յօդուածները իրենց ներկայացուցած ծրագրին հաւատարմ գտանք : Գրիթէ առհասարակ ամեն յօդուած արտասահմանի մեր հաւարակութեան ամենին պաշտելի եւ ամենին ախորժելի հայրենաշնորհ զգացմունքն ողբերգելու եւ նաւազելու օժանմ ունին : Յօդուածագիրներն աշխատանք են իսպառ Հայածել տալ . փակ ու պապենական իմաստներն եւ բացատրութիւններն . Խաղաքանիւր գրիչն կը լուրքարեքով քաղցրութիւն մը . հարուստ բառերու եւ կուտ օժեւն ներդաշնակութիւն մը . որբերեն կը խանգարի քերականական տարօրինակ կանոններէն : Դար ամսաթիւրին վրայ հրատարակելով մեր համեմատ կարծիքը . ոչ արտէ կը մաղթենք այդ նոր աշխատակիցներուն . անխաղաղակեղ արիւնքիւն մը յաւել վարեւու իրենց գեղեցիկ ծրագրեր . Գիտազնիւց միտ մասնաւոր լուծելի եւ անողք հարուածներուն :

Հ. Ս. ՆԵՐՍԻ .



ԺՈՂՈՎՈՒՐԻՒՆ ՀԱՄԱՐ

Կը հրատարակուի ամիսը անգամ մը . Բաժնեկիւնն է , ամէն տեղի համար , տարեկան 10 ֆրանք կանխիկ : — Նամակ կամ բաժնեգին զրկել առ :

A. FONTIN

10, Rue Dupont des Loges (France) (VII^e) PARIS